

חרישה בשביעית

גדר "חרישה"

א. **ספרא בהר פרשה א:ד**
"ושבתה הארץ" - יכול מלחפור בורות ושיחים ומערות ומלתקן את המקוואות? תלמוד לומר "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור." אין לי אלא לזרע ולזמור, לחריש לעידור לניכוש ולכיסוח ולביקוע מניין? תלמוד לומר "שדך לא" ו"כרמך לא" - כל מלאכה שבשדך ובכרמך.

ב. **משנה מסכת שביעית פרק ב:ב**
מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה

ג. **תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ב**
"מזבלין ומעדרין במקשאות" - מהו לחרוש להם? תני כל זמן שאת מותר לחרוש את מותר לזבל ולעדר. אם אין את מותר לחרוש אין את מותר לא לזבל ולא לעדר.

ד. **רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ג:ט**
וכל הדברים האלו [קודם ר"ה] בזמן המקדש כמו שאמרנו, אבל בזמן הזה מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה. אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעדר המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה....

ה. **ר"ש מסכת שביעית פרק ב משנה ב**
מעדרין - מלשון "וכל ההרים אשר במעדר יעדרון" (ישעיה ז) ענין חפירה כלי ברזל שחופר בידי אדם כעין חורש בשוורים

ו. **פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ב משנה ב**
ומעדרין, חופרין בעיקרי האילנות.

ז. **רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א:ד**
כיצד [שאר תולדות]? החופר או החורש לצורך הקרקע, או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות, מכין אותו מכת מרדות מדבריהן.

ח. **דרך אמונה הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד:כד**
לצורך הקרקע. קאי גם על חופר וגם על חורש, דדוקא לצורך הקרקע אסור, אבל החופר לצורך בור מותר גם מדרבנן כדלקמן ספ"ב וכן החופר לצוד את האישות ואת העכברים:

ט. **דרך אמונה הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד:כב**
החופר או החורש. החילוק בין חופר לחורש הוא דחופר הוא במקום אחד וחורש הוא בכל הקרקע או בחלק מהקרקע, וחפירה אינה אלא מדרבנן כמש"כ רבנו בסמוך.. ה"ז שעודרין תחת הגפנים משום שאינו אלא מדרבנן כמש"כ בה"י ואף על גב דחרישה דאורייתא כנ"ל תולדות דרבנן ומש"כ רבנו בפ"ז משבת ה"ב דחפירה אב ובכלל חרישה הוא כאן אפי' אבות אינן אלא מדרבנן וכנ"ל ה"ג:

י. **חזון איש שביעית יז:**
כל הנמוקי יוסף דרבנן לא חשיבי להו [חפירת אמה] כעודר משום דשדי למרחוק ועודר מנה לו במקומו. ואין כונתו ז"ל דשדי לבראי חוץ לשדה, אלא חוץ לאמה.

יא. **משנה ברורה סימן שלו:כו**
והמשקה את הזרעים חייב משום זרע דמועיל להצמיח, וגם משום חורש שמרפיא הקרקע ע"י הלחלוח:

יב. **שער הציון סימן שלו ס"ק יח**
ועיין באור זרוע שדעתו כהרמב"ם דאינו חייב רק משום זרע. וכתב שם דלפי זה בקרקע שאינה זרועה אף שעומדת לחרישה מותר להטיל בה מים. אכן דעת הסמ"ג והגהות מיימוני כמסקנת אב"י [דהוי ג"כ חורש], וכן משמע גם כן דעת הרוקח שהעתיק לדין זה במלאכת חורש ובמלאכת זרע, וכן משמע גם כן דעת הגר"א בביאורו, ולפי זה יש לזהר גם בקרקע שאינה זרועה אם רק עומדת לחרישה....

יג. **חזון איש שביעית יז:**
והא דלא חשבי ליה רבנן [לחופר אמה] חורש משום מכשיר אגפיה, אין צריך טעם, דמובן הדבר כיון דאין כונת המלאכה לכך...

חרישה קודם ר"ה

י. משנה מסכת שביעית פרק א:א

עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית? בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי [שנה ו'], ובית הלל אומרים עד העצרת. וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו:

טו. תוספות יום טוב מסכת שביעית פרק ב משנה ב

וא"ת, ואמאי לא שרינן עידור בכל האילנות [ולא רק מקשאות ומדלעות] כמו זיבול בכל השדות? והרי תרוייהו בשביעי' עצמה דברי סופרים, כמו שפסק הרמב"ם בריש הלכות שמטה דחרישה מדברי סופרים! י"ל דהחמירו בעידור וחרישה שהיא עבודה בגוף הקרקע. אבל להר"ב שכתב שמה שהוא מדברי סופרים [בשמיטה] בתוספת שביעית לא גזור, צריך לומר דסבירא ליה כמ"ש הר"ש דחרישה מדאורייתא [בשמיטה], ודוקא בקישואים ודלועים, דהוה עידור וחרישה עד ר"ה לצורך פירות, הוא דהתירו. וכ"כ הר"ב דלצורך פירות התירו.

חרישה תוך שביעית

טז. שמות כג:יא

והשביעית תשקטנה ונטשטתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חזית השדה פורתעשה לכרמך לזיתך:

יז. שמות לד:כא

ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בקריש ובקציר תשבת:

יח. משנה מסכת שביעית פרק א:ד

"בחריש ובקציר תשבות":

- אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית.
- ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר.

יט. רש"י שמות לד:כא

וכך משמעו: "ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבות", ועבודת ששת הימים שהתרת לך יש שנה שהחריש והקציר אסור. ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר (ויקרא כה ד) "שדך לא תזרע וגו'".

כ. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק א:א

כתיב "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות" וכתיב "בחריש ובקציר תשבות", מה אנן קיימין? אם לענין שבת בראשית והלא כבר נאמר "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך"! ואם לענין שבתות שנים והלא כבר נאמר "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך"! אלא אם אינו ענין לשבת בראשית ולא לענין שבתות השנים, תניהו ענין באיסור שני פרקים הראשונים. "בחריש ובקציר תשבות" - בחריש שקצירו אסור, ואיזה זה? זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שחרישו אסור, ואיזה זה? זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית.

כא. חידושי הריטב"א מסכת מכות דף ח עמוד ב

ור' מאיר הלוי ז"ל מפרש דכולה קרא נדרש בימי שמיטה, ו"ימים" האמורות כאן שנים הם. ואין זה נכון בעיני, דאע"ג דכתב קרא "ימים" במקום שנה כדכתיב "ימים תהיה גאולתו" "ימים או עשור", אבל כשיש שם מנין כך וכך או ביום כך וכך לא קרי להו "ימים", ולא קאמר "יום פלוני" במקום "שנה פלוני". ולסתום חזון אמר המלאך לדניאל "ימים אלף" (דניאל י"ב י"ב), למאן דמפרש דבעי לומר שנים. ואין לנו בזה אלא פירש"י ז"ל.

תחילת מסכת מועד קטן

כב. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב:ג.

תנן: "משקין בית השלחין במועד ובשביעית." בשלמא מועד [אסור] משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר [אסור] משום זורע, ובין למאן דאמר [אסור] משום חורש, זריעה וחרישה בשביעית מי שרי?

- אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, "רבי אומר: וזה דבר השמטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים."
- רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו'". ...והתניא: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח?"

תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא. לא כל מלאכה שבשדך, ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מקרסמין, ואין מזרדין, ואין מפסגין באילן - תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מזבלין, ואין מפרקין, ואין מאבקין, ואין מעשנין באילן - תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא, כל מלאכה שבשדך לא, וכל מלאכה שבכרמך לא. יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים - תלמוד לומר: שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה - להקיש אליה, לומר לך: מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושכרם! מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.

כג. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג-:

איתמר: החורש בשביעית, רבי יוחנן ורבי אלעזר: חד אמר: לוקה, וחד אמר: אינו לוקה.

- לימא בדרכי אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי, דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא, "כל מקום שנאמר כלל בעשה, ופרט בלא תעשה, אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל - מאן דאמר לוקה, לית ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא. ומאן דאמר אינו לוקה, אית ליה דרבי אבין?"
 - לא, דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא. מאן דאמר לוקה, שפיר. ומאן דאמר אינו לוקה, אמר לך: מכדי, זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא? למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב, אתולדה אחרת לא מיחייב.
- ולא? והתניא, "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אין לי אלא זירוע וזימור... אף כל שהיא עבודה שבשדה ושכרם!" מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.
- כי אתא רב דימי אמר, "יכול ילקה על התוספת, ונסיב לה תלמודא לפטורא." ולא ידענא מאי תלמודא ומאי תוספת.
- רבי אלעזר אמר: [התוספת היא] חרישה [תוך שמיטה], והכי קאמר: יכול ילקה על חרישה, דאתיא מכלל ופרט וכלל. ונסיב ליה תלמודא לפטורא, דאם כן, כל הני פרטי למה ליה?
 - ורבי יוחנן אמר: [התוספת היא] ימים שהוסיפו חכמים לפני ראש השנה, והכי קאמר: יכול ילקה על תוספת ראש השנה, דאתיא מבחריש ובקציר תשבת. ונסיב לה תלמודא לפטורא, כדבעינן למימר לקמן...

כד. תלמוד בבלי מסכת מכות דף כא עמוד ב

[משנה] יש חורש תלם א' וחייב עליו משום שמונה לאוין: החורש בשור וחמור, והן מוקדשין, וכלאים בכרם, ובשביעית, ויום טוב, וכהן וגזיר בבית הטומאה.

כה. ר"ש מסכת שביעית פרק ב משנה ב

אף על גב דחרישה דאורי' היא והי' לו לאוסרה בתוספת שביעית, שרי לה הכא ואפילו בזמן בית המקדש כיון שעושה [לצורך פירות ששית].

כו. תוספות מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב "ומשקין"

פירש הקונט' אף על פי שעבודת האילן אסורה שלשים יום לפני ראש השנה, הכא שרי שלא ימותו הנטיעות, דהנך ל' יום דרבנן והכא לא גזור. וקשה, כמאן? אי כר"ע האמר תוספת שביעית דאורייתא מ"ב חריש ובקציר תשבות", ואי כר' ישמעאל הלכה למשה מסיני היא! אלא יש לפרש בשביעית בזמן הזה דרבנן ורבי היא כדאמר אביי בפ"ק דמועד קטן (דף ב:), ולרבא השקאה תולדה היא ואבות אסר רחמנא תולדות לא, ע"ל דדוקא מלאכות של חרישה וזריעה הו' דאורייתא אבל שאר מלאכות אינן אלא מדרבנן.

כז. תוספות מסכת גיטין דף מד עמוד ב "נטייבה"

פ' בקונטרס "נזבלה", וקשה... ומפרש ר"ח 'נטייבה' חרש בה חרישה יתירא, דהוי דאורייתא...

כח. תוספות מסכת מועד קטן דף יג עמוד א "נטייבה"

נטייבה - פ' בקונטרס זבל בהמות ובפ' ר"ח חורש בה חרישה יתירא ובירושלמי מפרש כן. ומ"מ אין נראה שתהא מן התורה...

כט. רמב"ן שמות כג:יא

תשמטנה ונטשתה - תשמטנה מעבודה, ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור. דבר אחר תשמטנה מעבודה גמורה, כגון חרישה וזריעה, ונטשתה מלזבל ומלקשקש. לשון רש"י. ואיננו נכון, כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה, אבל המקשקש והמזבל, ואפילו מנכש ועודר וכוסה וכל שאר עבודות קרקע, אינו אסור מן התורה.

ל. חזון איש, שביעית יח:ג

והעיקר דחרישה מה"ת לכו"ע צ' יום לפני ר"ה, וכש"כ בשביעית עצמה, וכ"כ הרמב"ן בפ' משפטים, וכ"כ תו' גיטין מד:.

לא. **שער המלך הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה א**

הנה מבואר מדברי רבינו דאע"ג דקי"ל דחורש בשביעית אינו לוקה, היינו דוקא לענין מלקות, אבל עובר הוא בעשה שהרי כתיב "ושבתה הארץ" וכתוב "בחריש ובקציר תשבות." ואפילו לר' ישמעאל דדריש ליה לענין שבת ולומר "מה חריש רשות כו" מ"מ שביתת הארץ מחרישה משתמע נמי. וכן מוכח בהדיא מהא דפרכינן התם במ"ק תנן "משקין בית השלחין במועד ובשביעית", בשלמא מועד כו' אלא שביעי' בין למ"ד משום זורע בין למ"ד משום חורש, **חרישה וזריעה בשביעית מי שרי?** והשתא אם איתא דלמ"ד אינו לוקה אין איסורו אלא מדרבנן, היכי פריך בפשיטות חרישה מי שרי, ומאי קושיא?...